सांकृते रन्तिदेवस्य यां रात्रिमवसन् गृहे ।
आलभ्यन्त शतं गावः सहस्राणि च विंशतिः ॥
तत्र स्म सूदाः क्रोशन्ति सुमृष्टमणिकुण्डलाः ।
सूपभूयिष्ठमश्नीध्वं नाद्यमांसं यथा पुरा ॥")
कुक्कुरः । इति शब्दरत्नावली ॥

रन्तुः, स्त्री, (रमते अत्रेति । रम् + तुन् ।) वर्त्म । नदी । इति मेदिनी । ते, ४९ ॥

रन्धनं, क्ली, पाकः । रधधातोर्भावेऽनट्प्रत्ययेन निष्पन्नम् । यथा रन्धनाय स्थाली । इति संक्षिप्तसारव्याकरणम् ॥ (रध् + ल्युः । नाशके, त्रि । यथा, भागवते । ४ । ३० । २८ ।
"यदनुस्मर्य्यते काले स्वबुद्ध्याभद्ररन्धन ! ॥"
"हे अभद्ररन्धन ! अमङ्गलनाशन ! ।" इति तट्टीकायां श्रीधरः ॥)

रन्धितं, क्ली, (रध् + क्त ।) कृतरन्धनद्रव्यम् । तस्य पात्रान्तरे स्थापनविधिर्यथा,—
"सङ्कीर्णे पात्रसम्भारे मार्गे वा ग्रामवर्ज्जिते ।
स्थापयेद्गुणवान् सूदः सिद्धान्नं पात्रकान्तरे ॥
भक्तं स्वपावके स्थाप्यं न स्थाप्यं पात्रकान्तरे ॥
घृतं काष्ठायसे स्थाप्यं मांसं मांसभवं रसम् ।
स्थापयेद्राजते हेमे पात्रे लौहेऽथ काष्ठजे ।
पत्रादिषड्विधं शाकं स्थाप्यं काष्ठाश्मलौहजे ।
पक्वान्नं पिष्टकं भक्ष्यं स्थाप्यं कांस्येऽथ दारुजे ॥
धारयेत् सुशृतं क्षीरं पार्थिवे वाथ काष्ठजे ।
पानीयं पायसं तक्रं मृण्मयेष्वेव धारयेत् ॥
काचजे स्फाटिके वाथ वैदूर्य्यादिविचित्रिते ।
धारयेत् सर्व्वदा पात्रे रागषाड़वशट्टकान् ॥
उक्तपात्रान्तरे स्थाप्यं तद्द्रव्यं तद्द्रुजापहम् ।
सर्व्वदा सुखदं हृद्यमन्यथा दोषकारकम् ॥"
इति सूपकारशास्त्रे पाकराजेश्वरः ॥

रन्ध्रं, क्ली, (रन्धयति हिनस्त्यनेनेति । रध् + बाहुलकात् रक् ।) दूषणम् । (यथा, रघुः । १२ । ११ ।
"रन्ध्रान्वेषणदक्षाणां द्विषामामिषतां ययौ ॥")
छिद्रम् । इति मेदिनी ॥ (यथा, रघौ ।१५।८२।
"एवमुक्ते तया साध्व्या रन्ध्रात् सद्योभवाद्भुवः ।
शातह्रदमिव ज्योतिः प्रभामण्डलमुद्ययौ ॥"
मनुष्यशरीरस्थरन्ध्राणि यथा,—
"नासानयनकर्णानां द्वे द्वे रन्ध्रे प्रकीर्त्तिते ।
मेहनापानवक्त्राणामेकैकं रन्ध्रमुच्यते ।
दशमं मस्तके प्रोक्तं रन्ध्राणीति नृणां विदुः ॥
स्त्रीणान्त्रीण्यधिकानि स्युः स्तनयोर्गर्भवर्त्मनः ।
सूक्ष्मच्छिद्राणि चान्यानि मतानि त्वचि जन्मिनाम् ॥"
इति शार्ङ्गधरे पूर्व्वखण्डे पञ्चमेऽध्याये ॥
योनिः । यथा, महाभारते ।१२।२८२।५३।
"रन्ध्रागतमथाश्वानां शिखोद्भेदश्च बर्हिणाम् ।
नेत्ररोगः कोकिलस्य ज्वरः प्रोक्तो महात्मना ॥")

रन्ध्रकण्टः, पुं, (रन्ध्रे कण्टः कण्टको यस्य ।) जालवर्च्चूरकः । इति राजनिर्घण्टः ॥

रन्ध्रबभ्रुः, पुं, (रन्ध्रे गर्त्ते बभ्रुर्नकुल इव ।) उन्दुरुः । इति त्रिकाण्डशेषः ॥

रन्ध्रवंशः, पुं, (रन्ध्रविशिष्टो वंशः ।) छिद्रयुक्तवंशः । फाँफावाँश इति भाषा । तत्पर्य्यायः । त्वक्सारः २ कीचकाह्वयः ३ मस्करः ४ वादनीयः ५ शुषिरास्यः ६ । अस्य गुणाः ।
"वंशौ त्वम्लौ कषायौ च किञ्चित्तिक्तौ च शीतलौ ।
मूत्रकृच्छ्रप्रमेहार्शःपित्तदाहास्रनाशनौ ॥
विशेषो रन्ध्रवंशस्तु दीपनोऽजीर्णनाशकः ।
रुचिकृत् पाचनो हृद्यः शूलघ्नो गुल्मनाशनः ॥"
इति राजनिर्घण्टः ॥

रप, वदे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) रपति । वदः कथनम् । इति दुर्गादासः ॥

रफ, गत्याम् । वधे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) रफति । इति दुर्गादासः ॥

रफ, इ गत्याम् । वधे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ आत्मा०-पर०-सक०-सेट् ।) इ, रम्फ्यते । इति दुर्गादासः ।

रब, इ गत्याम् । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-सक०-सेट् ।) इ, रम्ब्यते । इति दुर्गादासः ॥

रब, इ ङ शब्दे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-पर०-अक०-सेट् ॥)

रबः, पुं, शब्दः । रबधातोर्भावेऽल्प्रत्ययेन निष्पन्नः ॥ (यथा, राजतरङ्गिण्याम् । ५ । ४०८ ।
"सुप्तस्तटाद्ध्रदे भ्रष्ट इव निद्रालसेक्षणः ।
प्रबुद्धः शस्त्रपातैः स व्यमुचद् भैरवान् रवान् ॥")

रभ, इ ङ शब्दे । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-सेट् ।) इ, रम्भ्यते । ङ, रम्भते । इति दुर्गादासः ॥

रभ, औ ङ राभस्ये । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-अनिट् । राभस्यमुत्सुकीभावः । निर्व्विचारा प्रवृत्तिरिति गोविन्दभट्टः । औ, रब्धा । ङ, रभते साधुः पुण्ये । आङ्पूर्व्वोऽयमारम्भे । शास्त्रं पठितुमारभते शिष्यः । इति दुर्गादासः ॥

रभसः, पुं, (रभणमिति । रभ + "अत्यविचमितमिनमिरभिलभीति ।" उणा० ३ । ११७ । इति असच् ।) वेगः । (यथा, माघे ।९ । ७२ ।
"रभसोत्थितामुपगतः सहसा
परिरभ्यकश्चन वधूमरुधत् ॥")
हर्षः । इति मेदिनी । से, ३१ ॥ (प्रेमोत्साहः । यथा, गीतगोविन्दे । ५ । ६ ।
"मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन ॥"
"रभसस्य प्रेमोत्साहस्य ।" इति तट्टीकाबालबोधिनी ॥) संरम्भः । यथा, माघे । ११ । १९ ।
"प्रमदमदनमाद्यद्यौवनोद्दामरामा
रमणरभसखेदच्छेदविच्छेददक्षः ॥"
संभ्रमः । यथा, भागवते । ११ । १९ ।
"वज्रदंष्ट्राः श्वानः सप्तशतानि
विंशतिश्च सरभसं खादन्ति ॥")
पौर्व्वापर्य्यविचारः । इत्यरुणः । औत्सुक्यमिति कलिङ्गः । स्त्रियामा रभसा च दृश्यते । इति कृष्णः । (यथा, किरातार्ज्जुनीये । ५ । १ ।
"अथ जयाय नु मेरुमहीभृतो
रभसया नु दिगन्तदिदृक्षया ।
अभिययौ स हिमालयमुच्छ्रितं
समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः ॥")
(यथा, महाभारते । ५ । ५१ । १० ।
"सर्व्वेषां मम पुत्राणां स एकः क्रूरविक्रमः ।
बह्वाशी विप्रतीपश्च बाल्येऽपि रभसः सदा ॥"
महान् । इति निघण्टुः । ३ । ३ ॥)
यदा तु रभसगुणयोगात्अर्श आदित्वात् अप्रत्यये तद्वति वर्त्तते तदा वाच्यलिङ्गता स्यात् । इति लिङ्गादिसंग्रहे भरतः ॥
स्वनामख्यातः अभिधानविशेषश्च ॥

रम, उ ङ ज औ क्रीड़े । इति कविकल्पद्रुमः ॥ (भ्वा०-आत्म०-अक०-अनिट् । क्त्वावेट् ।) रेफादिः । उ, रमित्वा । रन्त्वा । ङ, रमते । ज, रामः रमः । औ, रन्ता । इति दुर्गादासः ॥

रमः, पुं, (रमते इति । रम् + पचाद्यच् ।) कान्तः । (यथा, किरातार्ज्जुनीये । ५ । २० ।
"निधिगुह्यकाधिपरमैः परमैः ॥")
रक्ताशोकवृक्षः । कामदेवः । इति मेदिनी । मे, २५ ॥ रमणञ्च । रमधातोर्भावेऽल्प्रत्ययनिष्पन्नम् ॥

रमकः, पुं, (रमते इति । रम् + "रमेरश्च लो वा ।" उणा० ३ । ३३ । इति क्वुन् ।) कान्तः । इत्युणादिकोषः ॥

रमठं, क्ली, (रम + अठन् ।) हिङ्गु । इत्युणादिकोषः ॥ (जनपदविशेषे, पुं । तद्देशवासिनि, त्रि । यथा, महाभारते । ३ । ५१ । २४ ।
"जागुडान् रमठान् मुण्डान् स्त्रीराज्यानथ तङ्गणान् ॥")

रमठध्वनिः, पुं, (रमठ इति शब्देन ध्वन्यते कथ्यते इति । ध्वन् + इन् ।) हिङ्गु । इति शब्दचन्द्रिका ॥

रमणं, क्ली, (रमयतीति । रम् + णिच् + ल्युः ।) पटोलमूलम् । इति मेदिनी ॥ जघनम् । इति हेमचन्द्रः ॥ (रम् + भावे ल्युट् ।) जम्भनम् । तत्पर्य्यायः । अब्रह्मचर्य्यकम् २ ग्राम्यधर्म्मः ३ सुरतम् ४ रतम् ५ संप्रयोगः ६ निधुवनम् ७ मैथुनम् ८ रतिः ९ उपसृष्टम् १० धर्षितम् ११ क्रीड़ारत्नम् १२ महासुखम् १३ त्रिभद्रम् १४ योगमिथुनम् १५ अभिमानितम् १६ । इति शब्दरत्नावली ॥ (यथा, माघे । ११ । १९ ।
विकच कमलगन्धैरन्धयन् भृङ्गमालाः
सुरभितमकरन्दं मन्दमावाति वातः ।
प्रमदमदनमाद्याद्यौवनोद्दामरामा-
रमणरभसखेदस्वेदविच्छेददक्षः ॥")
क्रीड़नम् । इति रमधात्वर्थदर्शनात् ॥ (रत्युत्पादनम् । यथा, भागवते । १० । २ । १३ ।
"रामेति लोकरमणाद्बलं बलवदुच्छ्रयात् ॥"
"लोकस्य रमणात् रत्युत्पादनात् ।" इति तत्र